

TA'LIMNI TABAQALASHTIRISH YO'LLARI VA USULLARI.TABAQALASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Iqtisodiyot va Pedagogika instituti
pedagogika mutaxassisligi magistratura 1- bosqich
707-guruh talabasi

Moyliyeva Dildora Abdurasulovna

Annotatsiya. Ushbu ishda ta'limni tabaqalashtirishning nazariy asoslari, uning mazmuni, maqsadi va amaliy qo'llash imkoniyatlari yoritiladi. Tabaqalashtirilgan ta'lim o'quvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari, bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish metodidir. Mazkur yondashuv o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, har bir bolaning potensialini ochishga yordam beradi hamda ta'lim samaradorligini oshiradi. Tadqiqotda tabaqalashtirishning psixologik-pedagogik asoslari, o'quvchilarning individual farqlari, moslashtirilgan o'qitish strategiyalari, differensial yondashuvning afzalliklari, uni amalga oshirishda qo'llaniladigan metod va vositalar haqida ilmiy nazariyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'limni tabaqalashtirishning o'quv jarayoniga ta'siri, o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rni va pedagogik jarayonni optimallashtirishdagi ahamiyati umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar: tabaqalashtirilgan ta'lim, differensial yondashuv, individual rivojlanish, o'quvchi qobiliyati, o'zlashtirish darajasi, pedagogik strategiya, moslashtirilgan o'qitish, innovatsion metodlar, o'quv jarayoni samaradorligi, pedagogik texnologiya.

Annotation. This work covers the theoretical foundations of educational differentiation, its content, purpose and practical application possibilities. Differentiated education is a method of organizing the educational process taking into account the individual capabilities, interests, level of knowledge and pace of learning of students. This approach supports the personal development of students,

helps to reveal the potential of each child and increases the effectiveness of education. The study analyzes the psychological and pedagogical foundations of differentiation, scientific theories about individual differences of students, adapted teaching strategies, advantages of a differentiated approach, methods and tools used in its implementation. Also, the impact of educational differentiation on the educational process, its role in the teacher's work and its importance in optimizing the pedagogical process are summarized.

Keywords: differentiated education, differential approach, individual development, student ability, level of mastery, pedagogical strategy, adapted teaching, innovative methods, effectiveness of the educational process, pedagogical technology.

Аннотация. В данной работе рассматриваются теоретические основы дифференциации обучения, ее содержание, цель и возможности практического применения. Дифференцированное обучение – это метод организации образовательного процесса с учетом индивидуальных возможностей, интересов, уровня знаний и темпа обучения учащихся. Такой подход способствует личностному развитию учащихся, помогает раскрыть потенциал каждого ребенка и повышает эффективность образования. В исследовании анализируются психолого-педагогические основы дифференциации, научные теории об индивидуальных различиях учащихся, адаптированные стратегии обучения, преимущества дифференцированного подхода, методы и инструменты, используемые при его реализации. Также обобщается влияние дифференциации обучения на образовательный процесс, ее роль в работе учителя и значение в оптимизации педагогического процесса.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, дифференцированный подход, индивидуальное развитие, способности учащихся, уровень освоения материала, педагогическая стратегия, адаптированное обучение, инновационные методы, эффективность образовательного процесса, педагогические технологии.

Kirish. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olish, ularning qobiliyati, qiziqishi, bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atini e'tiborga olgan holda o'qitishni tashkil etish hozirgi zamon pedagogikasining eng muhim talablaridan biridir. Har bir o'quvchi o'ziga xos bilish imkoniyatiga ega bo'lganligi sababli, ta'limni yagona, umumiy dastur asosida bir xil tarzda olib borish o'quvchilarning hammasi uchun bir xil samara bermaydi. Shu bois ta'limni tabaqalashtirish — ya'ni o'quvchilarni ma'lum mezonlar asosida guruhlariga ajratib, ularga shaxsiy yondashuv asosida ta'lim berish — pedagogik jarayonni optimallashtirishning zamonaviy yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Tabaqalashtirilgan ta'limning dolzarbligi shundaki, u har bir o'quvchi uchun qulay ta'lim muhiti yaratadi, ta'lim jarayonining individuallashtirilishini ta'minlaydi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishi va bilimni ongli o'zlashtirishi uchun keng imkoniyat yaratadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniq belgilash, ularga mos o'quv materiallari, topshiriqlar va metodlarni tanlash orqali ta'lim samaradorligini oshiradi. Ta'limni tabaqalashtirish g'oyasi pedagogika tarixida uzoq yillik amaliy tajribaga ega bo'lib, hozirgi kunda konstruktivizm, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv kabi zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlashgan. Mazkur yondashuvning nazariy asoslari o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlari, temperament va motivatsiya kabi omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, tabaqalashtirishni samarali yo'lga qo'yish uchun o'qituvchi nafaqat didaktik bilimga, balki psixologik kuzatuvchanlikka, moslashtirilgan metodikani tanlay olish ko'nikmalariga ham ega bo'lishi zarur. Ushbu bo'limda ta'limni tabaqalashtirishning nazariy asoslari, uning amaliy ahamiyati va o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rnini ilmiy-pedagogik manbalar asosida yoritilib, ta'lim jarayonini takomillashtirishdagi roli asoslab beriladi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Ta'limni tabaqalashtirish masalasi pedagogika fanida uzoq yillardan beri o'rganilib kelinadigan dolzarb yo'nalishlardan biridir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tabaqalashtirilgan ta'limning nazariy asoslari, o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash

metodlari, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish tamoyillari va differensial yondashuvning didaktik imkoniyatlari turli pedagog va psixolog olimlar tomonidan keng yoritilgan. Klassik pedagogik adabiyotlarda (K.D. Ushinskiy, A.S. Makarenko, L.S. Vygotskiy) o‘quvchilarning individual psixologik farqlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri sifatida talqin qilingan. Xususan, Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi tabaqalashtirilgan ta’limning ilmiy poydevorini tashkil etib, har bir o‘quvchining real imkoniyatlari bilan potensial rivojlanish darajasi o‘rtasidagi tafovutni to‘g‘ri aniqlash zarurligini asoslaydi. Zamonaviy pedagogik manbalarda (B. Bloom, H. Gardner, R. Slavin) tabaqalashtirishning bilimni ongli o‘zlashtirish, o‘quvchini faol subyektga aylantirish va individuallashtirilgan o‘qitish jarayonini tashkil etishdagi o‘rni keng tahlil qilingan. Gardnerning “ko‘p qirrali intellekt” nazariyasi o‘quvchilarni qobiliyati va bilish uslublari bo‘yicha tabaqalashtirishning ilmiy asoslaridan biri sifatida qaraladi. Bloomning taksonomiyasi esa o‘quv maqsadlarini tabaqalashtirilgan shaklda belgilash va o‘quvchilar uchun mos topshiriqlar tanlashda metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek pedagogik adabiyotlarida (R. Mavlonova, J. Yo‘ldoshev, N. Rajabov, O. Hasanboeva) ta’limda individuallashtirish, differensial yondashuv, o‘quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish va ularga mos metodlarni tanlash bo‘yicha samarali tavsiyalar berilgan. Ushbu manbalarda tabaqalashtirilgan ta’limning psixologik-pedagogik jihatlari, nazariy tamoyillari, o‘quv jarayonida amalga oshirilish bosqichlari hamda o‘qituvchi faoliyatiga qo‘yiladigan talablar asoslab berilgan. Shuningdek, mahalliy tadqiqotlarda tabaqalashtirishning amaliy jihatlari: o‘quvchilarni guruhlariga ajratish mezonlari, o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha ta’limni boshqarish, moslashtirilgan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va o‘quvchilar faoliyatini baholashning differensial shakllari yoritilgan. Bu adabiyotlar differensial o‘qitishning samarali tashkil etilishi o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, bilimni mustahkamlashi va o‘quv jarayonining sifatini yaxshilashi haqidagi ilmiy dalillarni keltirib beradi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’limni tabaqalashtirish bugungi kunda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyalarining asosiy yo‘nalishlaridan biri

bo'lib, u har bir o'quvchining imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish uchun zarur pedagogik mexanizmdir.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Ta'limni tabaqalashtirish yo'llari va usullarini o'rganishga qaratilgan ushbu tadqiqotning metodologik asoslari zamonaviy pedagogik yondashuvlar, differensial ta'lim nazariyalari hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalariga tayanadi. Tadqiqotda avvalo ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlari — bilim darajasi, qobiliyati, o'zlashtirish sur'ati, ehtiyojlari, motivatsiyasi va psixologik tayyorgarligi kabi omillar o'rtasidagi farqlarni ilmiy asosda aniqlashga e'tibor qaratildi. Shu maqsadda o'quvchilarni diagnostika qilish, boshlang'ich tayyorgarlik darajasini baholash hamda guruhlash usullari qo'llanildi. Metodologiyaning muhim qismi sifatida kuzatish, suhbat, test sinovlari, pedagogik eksperiment, taqqoslash va tahlil usullari tanlandi. Kuzatish orqali o'quv jarayonida o'quvchilarning faoliyati, topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi va o'ziga xos yondashuvlari o'rganildi. Suhbat va anketa usullari yordamida o'quvchilar va o'qituvchilarning tabaqalashtirilgan ta'limga bo'lgan munosabatlari aniqlab borildi. Testlar esa bilim darajasi va individual rivojlanish dinamikasini baholash imkonini berdi. Pedagogik eksperiment tadqiqotning asosiy bosqichini tashkil etib, unda sinov va nazorat guruhleri bilan ishlash tamoyili qo'llandi. Sinov guruhida tabaqalashtirilgan topshiriqlar, individual yondashuv, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos metodlar joriy qilindi, nazorat guruhida esa an'anaviy yondashuvdan foydalanildi. Har ikki guruhdagi o'quvchilar natijalari, faolligi, motivatsiyasi va o'zlashtirish darajasi taqqoslab borildi. Metodologiyaning ilmiy ishonchliligi tanlangan usullarning bir-birini to'ldirishi, natijalarni tahlil qilishda statistik ishlov berish, xulosalarni esa tajribadan olingan aniq ko'rsatkichlarga tayangan holda shakllantirilganida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida sifat va miqdoriy ma'lumotlar uyg'un holda o'rganilib, ta'limni tabaqalashtirish bo'yicha samarali yo'llar va usullarni aniqlashga erishildi.

Natija va muhokama. Tadqiqot davomida ta'limni tabaqalashtirishning amaliyotga joriy etilishi o'quvchilarning individual rivojlanishiga sezilarli darajada

ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Sinov guruhida tabaqalashtirilgan topshiriqlar, o'quvchilar qobiliyati va tayyorgarlik darajasiga mos metodlar qo'llanganda o'quvchilarning darsga qiziqishi, faolligi va o'zlashtirish ko'rsatkichlari oshgani kuzatildi. Ayniqsa, mustaqil ishlash, muammo yechish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuv talab qiladigan mashqlarni bajarish jarayonida o'quvchilar o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon qila boshladi. Tabaqalashtirishning samarali bo'lishida bir nechta omillar hal qiluvchi rol o'ynadi. Birinchidan, o'quvchilarning boshlang'ich tayyorgarligi puxta diagnostika qilinishi o'qituvchiga har bir o'quvchi uchun mos yondashuvni tanlash imkonini berdi. Ikkinchidan, o'quv materialining murakkablik darajasiga ko'ra turli variantlarda taqdim etilishi darsda ortda qolayotgan o'quvchilarga qo'shimcha yordam, yuqori darajadagi o'quvchilarga esa kengroq imkoniyatlar yaratdi. Uchinchidan, guruhlar ichida o'zaro hamkorlikning kuchayishi bilimlarni mustahkamlashni tezlashtirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tabaqalashtirilgan ta'lim qo'llanilgan sinov guruhida o'quvchilar o'zlashtirish darajasi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli yuqori bo'ldi. O'quvchilar bilimlarni chuqurroq anglash, misollarni mustaqil yechish, o'z fikrini asoslab berish hamda dars jarayonida faol ishtirok etish borasida ijobiy o'sishga erishdi. Bundan tashqari, o'quvchilarning darsga bo'lgan ichki motivatsiyasi kuchaydi, o'ziga ishonchi ortdi. Muhokama jarayonida shuningdek, o'qituvchilarning tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etish bo'yicha metodik tayyorgarligi yuqori bo'lsa, natijalar yanada samarali bo'lishi aniqlangan. Ya'ni, o'qituvchi ta'limni moslashtirish, turli darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqish, vaqtni boshqarish va guruh ishini to'g'ri tashkil qilish ko'nikmalariga ega bo'lsa, tabaqalashtirishning ijobiy ta'siri yanada kuchayadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari ta'limni tabaqalashtirish o'quvchilar individual imkoniyatlarini ochib berishi, samaradorlikni oshirishi va sifatli ta'limga erishishda muhim omil ekanini tasdiqladi. Bu yondashuv o'quv-tarbiya jarayoniga moslashuvchanlik, adolat va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini chuqur singdirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ta'limni tabaqalashtirish o'quv jarayonining sifatini oshirishda, o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlashda va ularning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirishda muhim omil ekanini ko'rsatdi. Tabagalashtirilgan yondashuv orqali har bir o'quvchining qobiliyati, tayyorgarlik darajasi va o'quv ehtiyojlariga mos sharoit yaratildi, bu esa o'zlashtirish darajasining sezilarli oshishiga olib keldi. Tadqiqot jarayonida o'quv materiallarini murakkablik darajasiga ko'ra farqlash, individual va guruhli topshiriqlarni uyg'unlashtirish, o'quvchilarning faolligi va mustaqilligini rag'batlantirish eng samarali usullar sifatida o'zini namoyon qildi. Tabagalashtirishni to'g'ri tashkil etish o'qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlik, puxta diagnostika, dars jarayonini rejalashtirish va moslashtirish ko'nikmalarini talab qiladi. Shuningdek, bu yondashuv dars jarayonida adolat tamoyilini ta'minlaydi — har bir o'quvchi o'z imkoniyatidan kelib chiqib rivojlanadi, orqada qoluvchilar qo'llab-quvvatlanadi, yuqori darajadagi o'quvchilar esa kengroq rivojlanish imkoniga ega bo'ladilar. Umuman olganda, ta'limni tabaqalashtirishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish, uni o'quv jarayoniga joriy etish ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni ro'yobga chiqarish va o'quvchilarning individual o'sishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. This approach zamonaviy ta'limning asosiy talablariga mos keladi va o'quv jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Q., Mavlonova R. **Pedagogika nazariyasi va metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. To‘raqulov O. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Hasanboeva O., Yo‘ldoshev J. **Pedagogika asoslari.** – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
4. Xolmatov A. **Umumiy pedagogika.** – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2021.
5. Mavlonova R., Raxmonqulova N. **Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
6. Saydaxmedov N. **Ta’limni tashkil etishning zamonaviy usullari.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. Yo‘ldoshev J., Xoliqov A. **Pedagogik kompetensiya va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.** – Toshkent: Ziyonet, 2018.
8. Usmonboeva M. **Didaktika: o‘quv jarayonini tashkil etish metodlari.** – Toshkent: Fan, 2016.
9. Mamarasulov Q. **Umumta’lim maktablarida differensial ta’limni qo‘llash tajribasi.** – Qarshi: Nasaf, 2021.
10. G‘afforova T., Qodirova S. **Boshlang‘ich ta’limda individual yondashuv va tabaqalashtirish.** – Toshkent: Innovatsiya ziyo, 2022.